

ISTORIA CULTURII, MUZEOGRAFIE

ASPECTE ECOLOGICE ÎN TRADIȚIILE RELIGIOASE

CONSTANTIN BĂLĂCEANU-STOLNICI

Ecologia apare ca disciplină recent, în secolul al XX-lea, când problemele ocrotirii mediului devin o preocupare a societății civile, a clasei politice și evident a unor specialiști în domeniu. Sensul termenului inițiat de E. Haeckel s-a lărgit mult și sub presiunea în special a poluărilor caracteristice epocii noastre a devenit o temă generală de reflexie, dar și un subiect de predilecție al mediilor de informare.

Grija față de mediul ambiant nu este însă nouă și ea apare încă de la zorile culturii, probabil la sfârșitul paleoliticului și începutul neoliticului, când Homo sapiens a conștientizat *importanța naturii* în mijlocul căreia își ducea existența, și ale cărei aspecte benefice și malefice l-au impresionat, ca și caracterul misterios pentru el al obiectelor, ființelor și forțelor care o compun.

Imaginea pe care omul preistoric și apoi omul istoric și-a construit-o despre Univers (despre Existent) era *dualistă, sacralizată*. El (Homo religiosus) a hierofanizat pământul și natura și l-a inclus în sistemul metafizic al cosmologiei sale, în diferitele religii primordiale. Această reprezentare sacră a luminii a început încă din paleolitic, dar s-a desăvârșit în cursul mării revoluții neolitice dintre anii 9000 și 7000 î.H.

Omul preistoric a început prin a *hierofaniza pământul* în general în cadrul cuplului primordial Cer-Pământ care stă la baza miturilor cosmogonice ale popoarelor primitive, dar și a marilor religii, ale antichității. În acest context s-a construit noțiunea de Zeița-Mamă (în general pământul, cu rari excepții, este feminin), Gaia sau Ge cu puternice forțe magice telurice (chtonice) și gestatorii (pentru pietre, minerale și uneori ființe umane ca acei copii ai peșterilor din mitologiile germanice). Mitul lui Anteu nu face decât să confirme existența unor forțe magice izvorâte din pământ ca și numeroase rituri și obiceiuri ale așa zisului Homo humus (ca prima împerechere a mirilor pe pământ, nașterea pe pământ, frecarea noului născut cu pământ, culcarea lui în leagăne de piatră pe pământ, culcarea pe pământ a bolnavilor etc. etc.). Sacralizarea Terei a impus respectarea ei și în unele cuturi (de vânători și culagători) au fost formulate restricții cu privire la maltratarea pământului (zgârierea, săparea etc.), restricții care vor dispărea osdată cu apariția agriculturii și apoi a mineritului. Prima orientare ecologică nu a fost așadar pragmatică ci religioasă.

Hierofanizarea Terei s-a extins la *vegetație*. Gaia este completă și apoi înlocuită de Demeter. Grija față de vegetație a îmbrăcat două aspecte incomplet separate, cel sacru propriu-zis și cel utilitar.

Aspectul sacru a generat o mitologie vegetală și o serie de rituri ale căror urme se mai păstrează în folclor. Homo religiosus a construit un sistem complicat cu ierburile și pomi sacri, cu păduri mirifice și hierofanizări vegetale, în care Zeița-Mamă joacă și ea un rol deosebit. În acest context evident că respectul față de lumea vegetală nu impune însă pe o bază spirituală. Aspectul utilitar apare desigur în îndeletnicirile agricole, care însă sunt și ele încadrate în ritualuri și organizate în timp de ritmul natural al sărbătorilor.

Aceeași mentalitate a extins supranaturalul la pietre și minerale considerate în primul rând ca niște produse vii înzestrate cu puteri speciale (kratofanii) gestate în pământ, de care trebuie să ai grijă. Și în acest domeniu s-a constituit un sistem complicat de pietre și minerale hierofanizate, de epifanii litice, dar și de o formă de animism care a conferit mineritului și metalurgiei caractere liturgice și a stat la baza dezvoltării alchimiei.

În felul acesta omul preistoric și cel al religiilor primordiale a dezvoltat un respect față de Tera, de lumea vegetală și de cea animală, care în ansamblu definește o *ecologie sacră*. De altfel lucrul nu trebuie să ne mire căci și morala a fost sacră până la marea răsturnare secularizantă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea a înlocuit-o cu o morală bazată pe reflexie filosofică.

În ceea ce privește *religiile Cărții* (iudaismul, creștinismul, islamul) bazate pe Revelația de pe muntele Sinai cuprindea dominant în Pentateuh (sau Torah) găsindu-se recomandarea lămpede a Creatorului Universului (Elohim) cu privire la necesitatea de a avea grijă de Cosmos (pământ, plante, viețuitoare). În geneza (cap. I-IV) se regăsesc multe versete al căror sens ecologic este clar. Chiar versetul 17 din capitolul III în care se afirma: „... blestemat va fi pământul pentru tine...” nu este decât o figură retorică ce caută să creeze o motivație puternică lui Adam și urmașilor săi privind grija dificilă pe care trebuie să o aibă față de natură. Această obligație a omului de a se implica în viața pământului, plantelor și animalelor (cărora ei le-a dat câte un nume) de a le prețui și implicit de a le iubi drept cadrul și condiția existenței sale definește ceea ce s-a numit un *cosmism pozitiv* și originile sale sunt religioase.

Istoria spirituală a omenirii nu a cunoscut însă numai atitudini pozitive față de mediu, căci au fost religii sau sisteme filosofico-religioase care au promovat un *cosmism negativ* (de tip distructiv). În acest sens exemplele cele mai clare sunt unele religii (secte) gnostice ca sistemul lui Basilide sau cel al lui Valentin. Punctul de plecare a fost o afirmație a lui Marcion din Sinope, potrivit căreia Creatorul (Elohim) din Vechiul Testament nu este Dumnezeu cel adevărat ci doar un Demiurg nefindemânatic și impostor care a construit un Univers de proastă calitate, ce trebuie disprețuit și eventual distrus. Ideea Demiurgului incapabil a făcut cariera.

Sistemele gnostice care s-au dezvoltat între secolul al II-lea î.H. și secolul al II-lea d. H. în cadrul sincretismului filosofico-religios elenistic de la Alexandria au susținut, printre altele modelul emanatist al Divinității, potrivit căreia Dumnezeu Absolut (definit apofatic) inaccesibil și imposibil de cunoscut și de înțeles emană o serie de prezențe divine (Eoni, Sizigii, Sefirot) care populează Pleroma (Atsilut). Creștin Universului este - în unele sisteme gnostice - o fantezie a uneia din aceste ipostaze. Astfel în *sistemul lui Basilide*, Divinitatea emană trei entități divine numite Filiațiuni, dina care a tria creează pe cei trei mari Arhonți. Al doilea Arhonte este cel care creează Cosmosul și corpurile umane. În *sistemul lui Valentin* teogonia emanaista este mult mai

complexă, căci Divinitatea Absolută (Propater) emană 28 de Eoni. Una din aceste emanări (Sofia de Sus) generează o entitate metafizică degradată (Sofia de Jos, Iaciva, Prunicus etc.) care creează haosul (precosmosul) din care va fi organizat Universul material și corpurile umane.

Adepții sistemelor gnostice consideră că sufletele umane de origine divină sunt prizonierele Lumii create de Demiurgul cel incapabil. În consecință militează pentru o atitudine negativă față de mediul ambiant (antiecologism) și față de corpul uman care trebuie chinuit, supus la privațiuni și în nici un caz reproduș. Ecologismul negativ se dezvoltă în paralel cu atitudinile de flagelație și chinuire a corpului uman, de necesă radicală, de encratism sau de deslănțuiri orgiastice care să epuizeze capacitățile procreatoare.

Din cele de mai sus rezultă clar implicațiile religioase ale ecologiei.